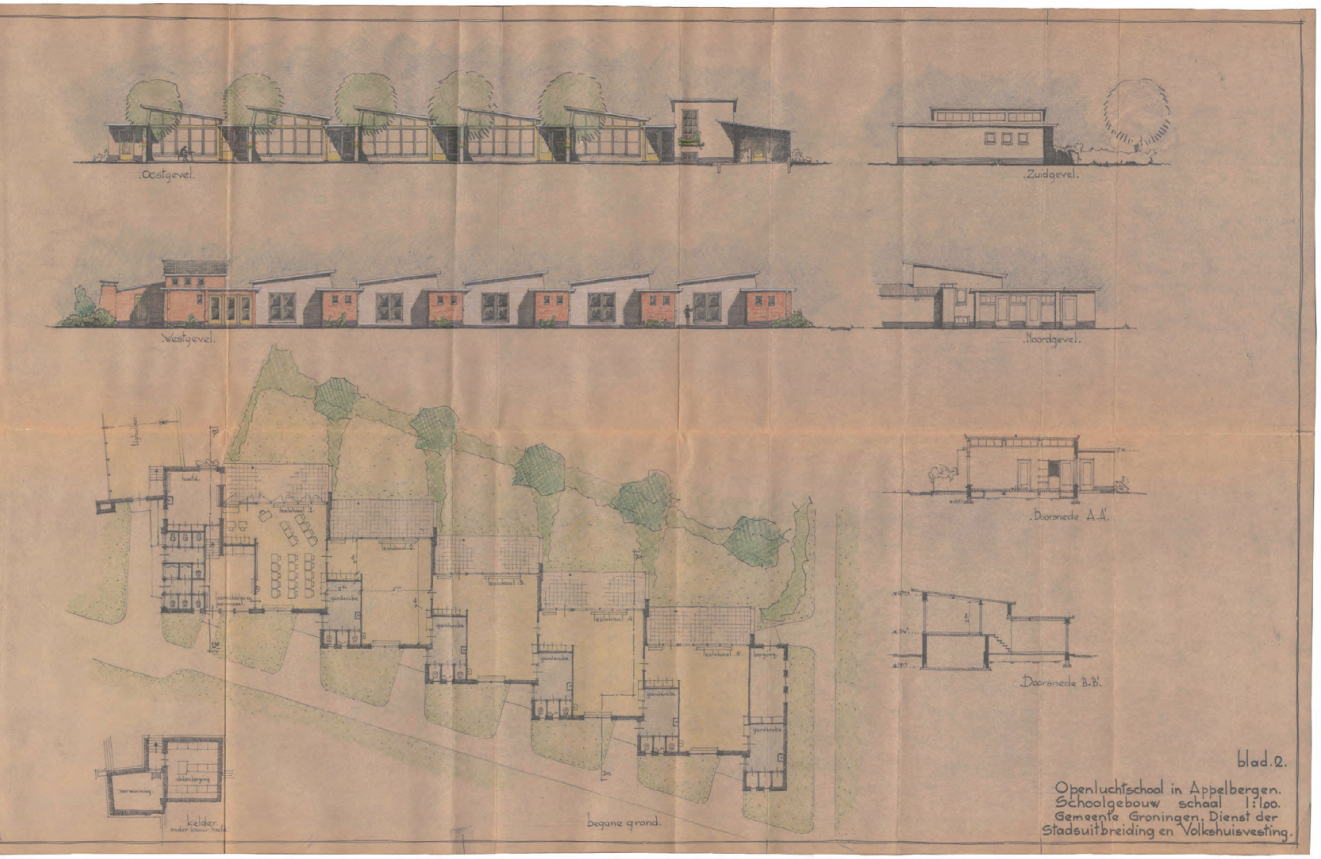
HET GRONINGSE SCHOLEN-TYPE

Hans de Man

De utopische scholenbouw van stadsarchitect Jaap Wilhelm

Uitgeverij Servo

Ongedateerde presentatietekening van het lesgedeelte van de buitenschool Appèlbergen. De geprojecteerde bomen moesten de leerlingen beschermen tegen te felle zonneschijn.

De schooltuin paste in de filosofie van de buitenschool om de leerlingen zoveel mogelijk aan de buitenlucht bloot te stellen. De gemeente Groningen was een groot voorstander van schooltuinen en ook bij andere scholen werd vaak een schooltuin aangelegd. Binnen de gemeente Groningen zouden op verschillende locaties grote schooltuincomplexen verrijzen.

Groningse buitenschool Appèlbergen te Haren

De eerste ideeën om te komen tot een nieuwe openluchtschool, bestemd voor de Groningse bleekneusjes, stammen al uit 1947. De bestaande openluchtschool, in de wijk Helpman, kampte al geruime tijd met een ernstig capaciteitsprobleem. Uitbreiding van de bestaande accommodatie werd echter uit medisch oogpunt niet verantwoord geacht. Bovendien zou, in verband met de geplande stadsuitbreidingen, de school waarschijnlijk toch moeten wijken voor nieuwbouw.
In eerste instantie liet de gemeente Groningen, die binnen haar eigen stadsgrenzen geen mogelijkheden meer zag, haar oog vallen op een terrein in Eelde. Hier werd echter van afgezien omdat een ander terrein binnen de gemeente Haren betere mogelijkheden bood en bovendien een minder grote investering vereiste. Dit ruim 2,5 hectare grote terrein lag in het natuurgebied Appèlbergen, in de nabijheid van de verharde weg van Glimmen naar Zuidlaren. Stadsarchitect Wilhelm werd gevraagd een ontwerp te leveren voor een school die plaats zou moeten bieden aan ongeveer 120 kinderen. De eerste tekeningen dateren reeds uit september 1950. In verband met allerlei complexe procedures werd de school echter pas op 5 november 1954 officieel geopend.
Wilhelm leverde twee varianten: een schoolgebouw met een aaneengesloten zadeldak, vergelijkbaar met de eerder ontworpen Huizingaschool en een plan waarin de klasseneenheden werden voorzien van losse sheddaken, zoals toegepast bij de Meppelse scholen; ze werden op 19 januari 1951 ingediend. Hoewel bij de laatste variant de bouwkosten 3.000 gulden hoger uitkwamen, werd uiteindelijk hieraan de voorkeur gegeven omdat dit ontwerp voorzag in driezijdige daglichttoetreding. Dit ging echter niet zonder slag of stoot. Sterker nog, het veroorzaakte een enorme rel bij de dienst Stadsuitbreiding en Volkhuisvesting die Wilhelm bijna zijn baan kostte. Zijn baas Van Boven was begin februari plotseling mordicus tegen het ontwerp met losse klasseneenheden, dat hij enkele weken eerder nota bene zelf had ingediend. Hij presenteerde op het laatste moment een eigen plan dat goedkoper zou zijn. De fel protesterende Wilhelm werd van de zaak afgehaald en de soap rond de buitenschool zou zich nog maanden voortslepen en tot een volstrekt onwerkbare situatie binnen de dienst S&V leiden. De zaak was volledig geëscaleerd; drie Groningse gemeentearchitecten zaten inmiddels overspannen thuis, bureau Berenschot werd ingeschakeld om de zaak te onderzoeken en Van Boven werd onder curatele gesteld. Voor de directeur S&V viel het doek definitief toen hij in december 1951 in verband met een zedenzaak door de politie werd opgepakt, waarna oneervol ontslag volgde. Wilhelm werd gerehabiliteerd en kreeg in mei 1952 alsnog toestemming om zijn plannen te verwezenlijken.
Het lesgedeelte, waar al de ophef over was ontstaan, bestond uit vijf speels verspringende klasseneenheden met buitenlesfaciliteiten en werd door middel van een 70 meter lange lighal verbonden met een aantal dienstgebouwen. De klasseneenheden waren in principe gelijk aan de eerdere scholen, met dien verstande dat de lokalen van de buitenschool de beschikking hadden over openslaande tuindeuren en de werkhoeken voorin de lokalen waren geplaatst.[9]
De kosten van het complex, exclusief de bouwgrond, waren met 500.000 gulden in verhouding met reguliere scholen buitengewoon hoog. De utopische buitenschool was dan ook van gemakken voorzien die zelfs vanuit hedendaags perspectief de nodige verbazing wekken, waardoor de vraag rijst in hoeverre prestigeoverwegingen binnen de gemeente Groningen hierin een rol hebben gespeeld. Zo beschikte het complex, naast de eerder genoemde lokalen en lighal over een compleet ingerichte instellingskeuken, eet- en slaapzalen, wasruimte, een volledig ingerichte dokters-

Zicht op de lighal, die het lesgedeelte met het facilitaire deel verbond. Op het speelveld had Wilhelm een 'Hoggarbeest' geplaatst, waar de kinderen in konden klimmen. Het ontwerp had hij ontleend aan rotstekeningen, die zijn vriend Herman Haan in Noord-Afrika had ontdekt.

kamer, personeelsruimte, een woning voor het hoofd van de school, een amfitheater, leskuilen met speciaal ontworpen meubilair in de bossen, speelweiden, een 'dierentuin' en schooltuinen met fruitbomen.
Voor de verwarming van de klaslokalen en de eetzaal was gekozen voor een ongebruikelijk en ingenieus systeem, waarbij gefilterde warme lucht door een rooster bij het plafond de ruimte in werd geblazen om vervolgens weer bij de ramen te worden afgezogen. De retourlucht werd onder de vloer terug getransporteerd, waardoor deze 'voetwarm' werd en dus als extra verwarmingselement fungeerde. Bovendien bood het systeem ook de mogelijkheid om op mistige en zeer warme dagen het lokaal te ventileren.[10]

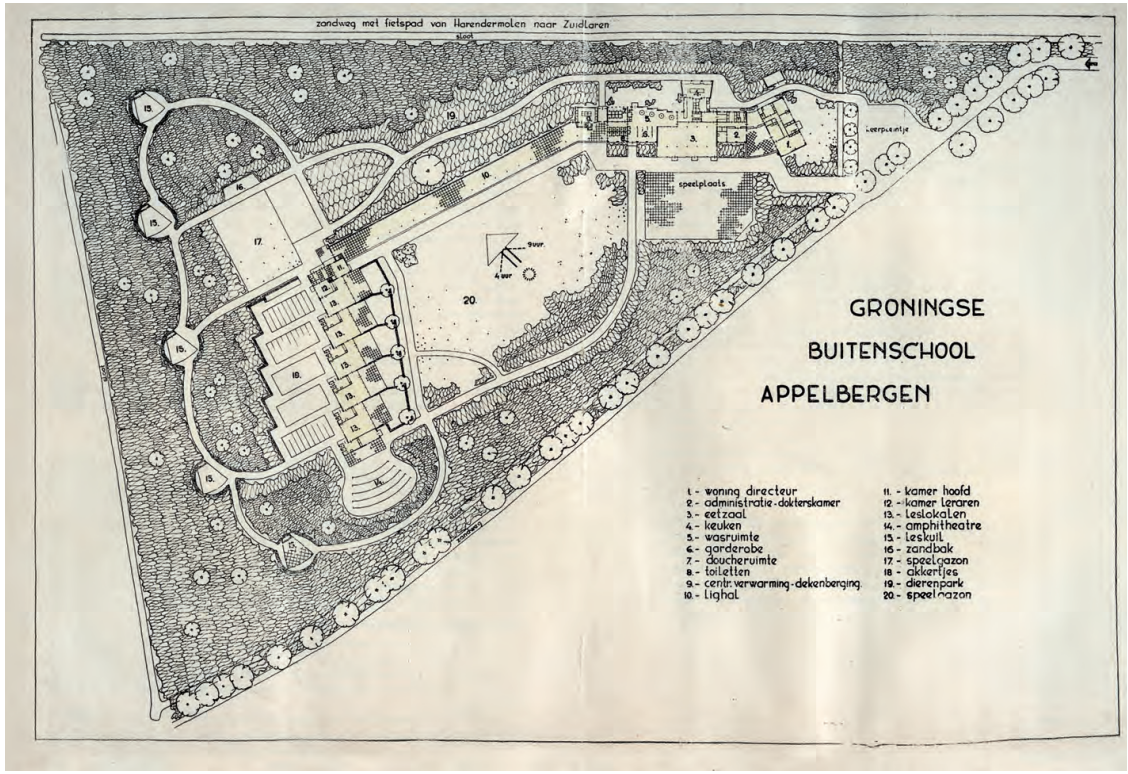
Binnen de gemeente Groningen werd de reusachtige investering gerechtvaardigd met het argument dat zieke kinderen de gemeenschap veel meer zouden kosten. *'Ziekenhuizen zijn onnoemelijk veel duurder'*, stelde de architect in een interview met een lokale verslaggever.[11]
Opmerkelijk was het geschenk van het gemeentebestuur van Groningen; het betrof namelijk een oude klok uit het carillon van de Martinitoren, welke in 1664 werd vervaardigd door niemand minder dan de beroemde klokkengieter François Hemony, die algemeen wordt gezien als de beste carillonbouwer van de 17e eeuw. De klok met het opschrift *'Me fecit Hemony' ('Hemony maakte mij')* werd waarschijnlijk in 1940 samen met een andere klok vervangen vanwege een te lange nagalm en prijkt tot de dag van vandaag aan de 'schoorsteentoren' van de school.

Al voor er een spa in de grond ging, werden louter lovende woorden over het ontwerp gesproken. De gemeente Groningen had de hoofden van acht in gebruik zijnde buitenscholen in Nederland gevraagd het plan te beoordelen. De reacties waren zonder uitzondering bijzonder positief, waarbij moet worden aangetekend dat de uitzonderlijke ligging, midden in de vrije natuur, ook in belangrijke mate meespeelde in de beoordeling.

De pretentieuze buitenschool betekende de definitieve doorbraak van Wilhelm. Volgens de lokale pers bestond er enorm veel belangstelling voor het complex, dat ook verschillende keren in architectuurbladen uitvoerig werd gepubliceerd.[12]
De gemeente Groningen had iets om trots op te zijn en als blijk van waardering werd Wilhelm amper twee maanden later bevorderd tot hoofdarchitect. Niet alleen op lokaal, maar ook op nationaal niveau verwierf de stadsarchitect met dit project veel aanzien[13] en zette bovendien zijn geliefde paviljoensysteem landelijk op de kaart. Zijn vernieuwende ideeën op het gebied van onderwijs sloten perfect aan bij de gehanteerde leermethode van Appèlbergen, die sterk gericht was op het individu en waarbij voor iedere leerling een apart leerprogramma opgesteld werd.[14] Elke dag werden de circa 120 kinderen uit de stad Groningen met een bus naar Appèlbergen vervoerd. Drie maal daags werden ze voorzien van een stevige maaltijd. Tussen de middag was er een half uur verplichte rust in de speciaal voor deze functie ontworpen lighal. Minimaal één maal per week werden de kinderen gedoucht. In vele opzichten leek de school op een vakantiekolonie en het zal niemand verbazen dat de leerlingen het buitengewoon naar hun zin hadden. In een artikel in 'De Schakel' van november 1955 verbaasde het hoofd Kinderhygiëne van de GGD, dr. J. Eerelman, zich over het extreem lage ziekteverzuim op de buitenschool, dat nog niet een derde was van het reguliere onderwijs en dit terwijl het toch de bleekneusjes van Groningen betrof. Bovendien constateerde hij nog een ander *'merkwaardig verschijnsel'*, namelijk dat *'de leerlingen van de buitenschool zo graag naar school gaan. Ze vinden het jammer als het zaterdag is; zij kwamen op vrije dagen in groepen naar school en het is voorgekomen, dat zij naar de Appèlbergen liepen als zij de bus gemist hadden. Zulk een enthousiasme heb ik in mijn jeugd nooit gekend.'*

Publicatie van dr. J. Eerelman, die als hoofd Kinderhygiëne van de GGD betrokken was bij de bouw van de Buitenschool. Eerelman was een groot voorstander van het werk van Wilhelm en nam in zijn publicatie twintig afbeeldingen op van het werk van de Groningse stadsarchitect.

Overzichtsplattegrond van de buitenschool Appèlbergen. Links op de tekening het lesgedeelte, dat door middel van een lighal was verbonden met het facilitaire deel van de buitenschool. Aan de westzijde van de school waren de leskuilen gepland, die bij warm weer werden gebruikt voor lesactiviteiten.

TWEEDE BLAD Nieuwsblad van het Noorden van Vrijdag 5 November 1954 Pagina 5

ROYAAL EN TOCH SOBER

In de Appèlbergen werd lustoord voor bleekneusjes gebouwd

Moderne inrichting

Oratorium „ELIAS" van Mendelssohn Bartholdy in Emmen

Hedenmiddag geopend

Het Ministerie is beledigd

Première van De Groningse Comedie

Artikel in het 'Nieuwsblad van het Noorden' van 5 november 1954

Opnamen van Buitenschool Appèlbergen uit de tweede helft van de jaren '50

Recente opnamen van het schoolcomplex Appèlbergen. Aan de schoorsteen prijkt nog steeds de klok van de Martinitoren. De facilitaire gebouwen zijn al geruime tijd in gebruik als pension. Het lesgedeelte staat inmiddels leeg. De Buitenschool stopte in juli 2013 en de leerlingen zijn overgebracht naar een andere locatie in Haren.

Recente foto van de westzijde van de Buitenschool. Elke klasseneenheid werd voorzien van een mozaïek, dat Jaap Wilhelm samen met zijn kinderen thuis had vervaardigd.

Het interieur van een klasseneenheid kort voor de sluiting van de school

Dat Eerelman, die bekend stond als een groot voorstander van openluchtonderwijs, zeer gecharmeerd was van het werk van Wilhelm bleek ook uit het boek 'Gezondheidszorg voor schoolkinderen', dat hij samen met de Groningse kinderpsychiater H. Kuipers schreef. In deze publicatie uit 1956 werden maar liefst twintig afbeeldingen van de buitenschool en ander werk van de Groningse stadsarchitect opgenomen als voorbeelden van goede moderne scholenbouw. Eerelman roemde Wilhelms klasseneenhedensysteem en stelde dat het leslokaal de sfeer en de intimiteit van een huiskamer benaderde. Ook constateerde hij dat de verlichting en ventilatie opvallend beter waren dan bij de traditionele gangschool en '*het beruchte mensenluchtje*' bij dit systeem nooit voorkwam.[15]

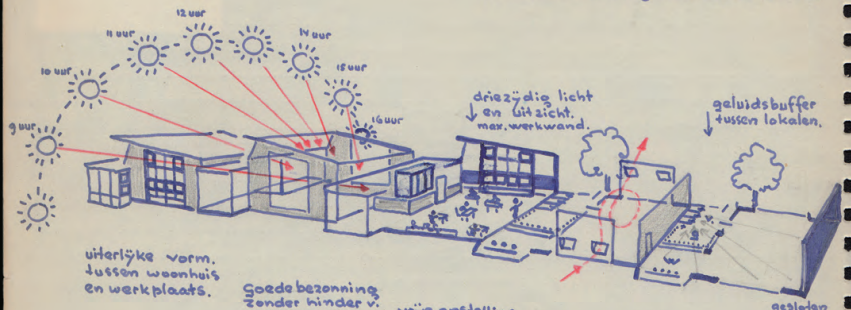
De buitenschool (inclusief de lighal) zou nog tot ver in de jaren '70 van de vorige eeuw als openluchtschool dienst blijven doen.[16]

Per 1 juli 2013 is de school gesloten en zijn de resterende leerlingen elders ondergebracht. De dienstgebouwen zijn reeds geruime tijd geleden verkocht en worden nu door de vrouw van de voormalige conciërge als pension geëxploiteerd.

Uitgangspunten „Groninger Scholentype"

a. klasse-eenheden
b. leeftijdsgroepering
c. zoninval zonder hinder
d. dwarsventilatie zonder tocht.
e geluidsbuffers
f. vrije opstelling sets
g. werkhoeken
h. schoolzaal bij aanvangsklassen
i. goede ventilatie garderobe-toiletten
j. een overzichtelijke ruimte - idee.
k. dienende architectuur (welk. Roelfsema).
L. huiselijke karakter, schaal v.h. kind.
m. sanitair enz. „net als thuis" (artsen)
n. zo mogelijk buitenles.
o. direct zicht op garder. en toiletten.

alleen de doden en de dwazen veranderen nooit van mening
Olivier Wendell Holmes.

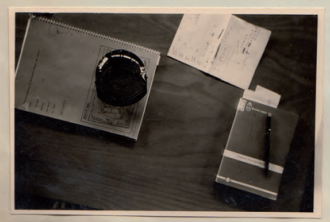
26 mrt: te veel zon: Volgens de rijksinspecteur klaagt de onderwijzer over hinderlijke zonlicht in t lokaal - advies bovenlicht weg!

21 Apr: te weinig zon: Volgens de bouwkundige hoofdinspectie valt er te weinig zon in dit scholen type. Het zuidlicht is te klein. De oost en west ramen vangen slechts een uur zon onder 15°.

Conclusie terug naar gangscholen met lokalen op 't Zuiden.

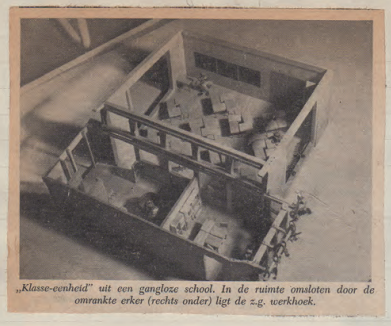
Werkhoeken onnuttig, ze worden toch niet gebruikt.

advies Selectie Commissie: nuttig doorgaan, er is reeds veel bereikt in Groningen. Hilversum volgt 't voorbeeld.

Op de bezonningsmeter is te zien dat zon valt op de tafel van de leerkracht in de maanden november-December-Januari-Februari. en wel ca 2 uur per dag. De bezonningsmeter ligt gericht naar 't Zuiden op de plattegrond van de Bouman school. Er staat de maand en uurmolilies.

Deze matige zoninval heeft psychologisch veel invloed op de prettige opgewekte stemming in de klas.

„Klasse-eenheid" uit een gangloze school. In de ruimte omsloten door de omrankte erker (rechts onder) ligt de z.g. werkhoek.

Dit is het model dat op de eerste vergadering van de Groningse scholenstudie commissie op 25 Oct 1949 in de Raadszaal werd gebruikt en diende voor de verdere studie avonden 1949-1950 onder leiding van de waarnemend hoofd van Onderwijs. Uit deze studie ontstond de Prof. Huizinga school en de open-luchtschool Appelbergen. (opdr 24-12-'47) Volle medewerking werd verleend door de rijksinspecteur H. Comello, de inspr van de Volksgezondheid Dr. Bijlhuis en de bouwkundig hoofdinspecteur. o.a.v.

model-principe toegepast in de 1e proef-school 1950 Dec. eindlokaal. Troelstralaan.

Scholen volgens - Groninger type en Groninger scholenstudie:

1950-51.	Prof Huizinga school. Troelstralaan	Groningen	Rijksinspecteur. Comello
1952	Bijz. Lagere School med. Herv. Gld.	te Mappel.	Koning?
1953	Openbare V.G.L.O school	te Mappel.	Koning?
1954	Openluchtschool Appelbergen	te Haren.	Rijksinspecteur. Vlietstra
Juni '54	Bouman school v Oldebarneveldtlaan	Groningen.	Rijksinsp. Comello en Nienhuis
Febr. '54.	Kleuterschool „Roodborstje" Molukkenstr.	Groningen	Rijksinsp. mej. Wartena
	Kleuterschool „modelief" Anthonetstraat	Groningen	Rijksinsp. Mej. Wartena.
	Lagere school Med. Herv. -	Eelde.	Rijksinspecteur Koning.
	Openb. Lagere School -	Noordhorn	Rijksinsp. M. v.d. Ree.
Febr' 54.-	Mildr. Herm. Baarnderscholen 2de Hor Rumaerstr.	Groningen.	Rijksinsp. Nienhuis
Dec' 53 -	Kleuterschool by de H. Baarnderscholen - „	Groningen.	Rijksinsp. Nienhuis
Dec' 54.-	Jan Evert Scholtens school Hunzestraat.	Groningen	Rijksinsp. Nienhuis
Dec' 54.-	Kleuterschool „de Anjelier" - „	Groningen	Rijksinsp. mej Wartena
	Lagere school v. Ostadestraat. Conferter	Groningen.	Rijksinsp. v.d. Ree.
	Kleuterschool „de Margriet" v Ostadestraat	Groningen.	Rijksinsp. Mej. Wartena
	Gymnastiekgebouw. Goudenregenplein	Groningen	Rijkscons.
	Kweekscholen complex. Stadspark.	Groningen.	Diverse inspecties.
	Tentoonstelling Inf. centrum Scholenbouw.	Rotterdam -	Bouwk. Hoofdinsp.
	Lagere school aan de Canadalaan (Kon. Speuyer)	Groningen.	Rijksinsp. v.d. Ree
	Lagere school Semmelweisstr. (Nienhuis ?)	„	„
	Lagere school Vondellaan. -		
	Na 10 jaar „stop" - bouw serie scholen.		

„Het Roodborstje" hoofd mej. o. meerkoeten.